

Poglavlje 3

Obrazovanjem do demokratije i ljudskih prava

1. Tri dimenzije obrazovanja za demokratiju i ljudska prava

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava u centar pažnje stavlja ono što bi učenici trebali biti sposobni činiti, umjesto onoga što bi ih nastavnici trebali naučiti. Tri osnovna načela koja upravljaju tim na učenike i rezultate usmjerenim pristupom može se najbolje ilustrirati primjerom.

- Sloboda mišljenja i izražavanja je osnovni uslov demokratske participacije te predstavlja osnovno građansko i političko pravo. Kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava učenici poznaju, razumiju i uvažavaju pravo na slobodno mišljenje i izražavanje i znaju na koji je način zaštićeno njihovim državnim ustavom. To je kognitivna dimenzija učenja (znanje, koncepti i razumijevanje).
- Učenici uče kako koristiti to to osnovno ljudsko pravo. Upravo zbog toga što je aktivna primjena tog prava prijeko potrebna za učestvovanje u demokratskoj zajednici, učenike se ohrabruje da razmisle o svojim stajalištima i budu sposobni izraziti ih na razne načine, uključujući i sposobnost javnog iznošenja mišljenja (dimenzija učenja usmjerena na sticanje vještina).
- Kako bi primijenili svoje pravo na slobodno izražavanje, učenicima je potrebna hrabrost da iznose svoja stajališta čak i u situacijama kada su ona suprotna od stavova većine. Pritom uvažavaju tuđa mišljenja u duhu tolerancije i ličnog poštovanja. Ukoliko se razilaženja u stavovima i polemika ograniče na sama sporna pitanja te izbjegava personaliziranje razlika u mišljenju, sukobi se mogu riješiti na nenasilan način (dimenzija razumijevanja utemeljena na razvoju stavova i vrijednosti).

Postavke ovog primjera se mogu generalizovati, ne samo u smislu osposobljavanja učenika za primjenu bilo kojeg drugog ljudskog prava na isti način, već i u smislu učenja i obrazovanja općenito. Da bi imalo važnost i da bi omogućavalo sticanje novih sposobnosti, učenje se mora razviti u tim trima dimenzijama koje se uzajamno podržavaju – znanje, koncepti i razumijevanje; vještine; te stavovi i vrijednosti. Već su nekoliko desetljeća nastavnici i odgojno-obrazovni radnici usaglašeni oko takvog koncepta učenja.

Ako je to način na koji učenici uče, šta moraju nastavnici obrazovanja za demokratiju i ljudska prava učiniti da bi pružili odgovarajuće mogućnosti učenja? Ukratko, odgovor je sljedeći.

U obrazovanju za demokratiju i ljudska prava, cilj je podržati učenike da postanu mladi građani koji:

- poznaju svoja ljudska prava i shvataju uslove o kojima ona zavise (učenje „o” demokratiji i ljudskim pravima);
- doživljavaju školu kao mikro-društvo koje uvažava slobode i jednakost svojih učenika, u sklopu kojeg uče kako ostvariti svoja i poštivati tuđa ljudska prava (učenje „kroz” demokratiju i ljudska prava);
- posjeduju slijedom toga sposobnost i samouvjerenost za primjenjivanje svojih ljudskih prava s razvijenim osjećajem odgovornosti prema drugima i svojim zajednicama (učenje „za” demokratiju i ljudska prava).

1.1 Kognitivna dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava: učenje „o” demokratiji i ljudskim pravima

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava na srednjoškolskom nivou uvodi učenje o ključnim dokumentima kao što su Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (Deklaracija) i Evropska konvencija o ljudskim pravima (Konvencija). Da sažmemo gore navedeni primjer, učenici moraju znati da svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, kao i na slobodan pristup informacijama putem necenzuriranih medija, s izuzecima mogućim samo iz dobrih razloga i u ograničenim okolnostima (član 10 Konvencije). Državni ustav i pravno okruženje trebaju odražavati i štiti standardne ljudskih prava kako bi ih učenici iz te perspektive mogli usvajati. Na taj način mogu shvatiti koliko je bitno, čak presudno, već samo to jedno pravo za ostvarivanje demokratije.

Neophodno je isto tako da učenici razumiju član 14. Konvencije, koji obrađuje ključno načelo jednakosti i nediskriminacije: žene i muškarci, bogati i siromašni, mladi i stari, državljani i imigranti – svi mi jednako posjedujemo ista prava. Ostvarivanje tih prava je proces koji se stalno razvija i jedan je od prioriteta demokratskih sistema upravljanja utemeljenih na ljudskim pravima.

Konačno, učenici moraju razumjeti zašto slobode zahtijevaju zakonski okvir i sa sobom nose određene odgovornosti (Deklaracija, član 29.). Sloboda izražavanja građanima dozvoljava promovisanje svojih interesa u pluralističkom društvu, i u takvom kompetitivnom okruženju, uvijek će postojati dobitnici i gubitnici. Ustav, pravila i zakoni moraju uspostaviti okvir koji će ograničavati privilegije moćnih i štitiiti slabe – bez ozakonjenih razlika. No, pravila se ne mogu pobrinuti za svaki problem, stoga članovi zajednice moraju dijeliti stav uzajamne odgovornosti.

Ljudska prava su zakonski okvir, no ne istovremeno i normativni. To od učenika zahtijeva da prepoznaju do kog su nivoa načela ljudskih prava istinski ostvarena unutar njihovih zajednica, kao i društva u cjelini.

Evropska konvencija o ljudskim pravima (4.11.1950)

Član 10.

Sloboda izražavanja

(1) Svako ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvata slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprječava države da zahtijevaju dozvolu za rad televizijskih, radijskih ili kinematografskih djelatnosti.

(2) Kako ostvarivanje tih sloboda obuhvata dužnosti i odgovornosti, ono može biti podvrgnuto formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom, koji su u demokratskom društvu nužni radi interesa državne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnog reda i mira, radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala, radi zaštite ugleda ili prava drugih, radi sprječavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristranosti sudske vlasti.

Član 14.

Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji bit će osigurano bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (10.12.1948.)

Član 29.

1. Svako ima obaveze prema zajednici, koja jedina omogućava slobodan i pun razvoj njegove ličnosti.
2. U ostvarivanju svojih prava i sloboda, svako treba biti podvrgnut samo onim ograničenjima koja su određena zakonom, isključivo u svrhu osiguranja dužnog priznanja i poštivanja prava i sloboda drugih i zadovoljenja pravednih postulata morala, javnog poretka i općeg blagostanja u demokratskom društvu.

Ukratko, ova tri člana rezimiraju tenziju između individualnih sloboda i potrebe za uravnoteživanjem prava pojedinaca putem okvira koji te slobode istovremeno ograničava i štiti.

Učenici koji ovo mogu objasniti, naučili su mnogo „o” demokratiji i ljudskim pravima, to je kognitivna dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

1.2 Učenje o načinu učešća u društvu kroz obrazovanje za demokratiju i ljudska prava: učenje „za” demokratiju i ljudska prava

Da bi aktivno učestvovali u demokratiji, učenici moraju naučiti kako ostvariti svoja prava i slobode – na primjer, pravo na slobodan pristup informacijama i na slobodno mišljenje, stavove i izražavanje. Trebali bi također imati i aktivno iskustvo interakcije s drugima – kao što je promovisanje vlastitih interesa, postizanje kompromisa pregovaranjem, te saglasnost oko definisanja pojma „općeg blagostanja” (Deklaracija, član 29.). Trebali bi biti sposobni djelovati unutar okvira pravila i prihvatiti ograničenja koja im ona postavljaju. Trebali bi razviti stav odgovornosti za blagostanje drugih i zajednice u cjelini.

Ukratko, trebali bi ne samo razumjeti implikacije i poveznice između tri prethodno navedena člana o ljudskim pravima, već i uvažavati njihove osnovne vrijednosti i u skladu s njima djelovati. Pritom, pomoću demokratskih procesa odlučivanja koji ne rezultiraju kršenjem ljudskih prava, moraju biti sposobni uskladiti svoje interese s interesima drugih i zajednice u cjelini.

Učenici koji su prošli kroz ovakav proces osposobljavanja, naučili su kako učestvovati u demokratiji. To je dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava zasnovana na aktivnom djelovanju – učenje „za” demokratiju i ljudska prava, odnosno iz aspekta promovisanja i zaštite demokratije, vladavine prava i ljudskih prava.

1.3 Kulturna dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava: učenje „kroz” demokratiju i ljudska prava

Znanje i vještine mogu osposobiti pojedinca za učestvovanje u demokratiji u tehničkom smislu, no ne čine od njega demokratu. U rukama rasista, na primjer, takva se vrsta stručnosti može zloupotrijebiti kao oružje protiv zajednice utemeljene na demokratiji i ljudskim pravima. Znanje i vještine koje se ne zasnivaju na vrijednostima ljudskih prava su za demokratiju u doslovnom smislu bezvrijedne.

Iz tog razloga obrazovanje za demokratiju i ljudska prava uključuje i kulturnu dimenziju. Kultura nastave i učenja mora odražavati poruku obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

Tokom procesa sticanja znanja putem prijenosa sadržaja (slušanje predavanja, čitanje) i sposobnosti putem osposobljavanja (demonstracija, praksa i obučavanje), učenici kroz vlastito iskustvo razvijaju vrijednosti i stavove.

Uzmimo jedan primjer. Mladi ljudi grade samopouzdanje uz podršku i podsticaj svojih roditelja i nastavnika. Jedino od učenika koji su iskusili i uživali puno poštovanje u tretmanu svojih nastavnika možemo očekivati da se na isti način ponašaju prema svojim vršnjacima. Vrijednosti ljudskih prava se stižu kroz proces socijalizacije u školama – podučavanje „kroz”, ili u duhu demokratije i ljudskih prava.

Vrijednosti ljudskih prava definisali su Ujedinjene Nacije Vijeće Evrope i druge organizacije i obuhvataju načela jednakosti i nediskriminacije; participacije i uključanja; te odgovornosti.

Dok se učenje „o” demokratiji i ljudskim pravima može provoditi u sklopu posebnih predmeta (kao na primjer društvenih nauka, historije, civilnog odgoja i obrazovanja), kulturna dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, učenje “kroz” demokratiju i ljudska prava, predstavlja izazov za cijelu školu – ljudska prava i demokratija postaju pedagoška smjernica školske zajednice i leća kroz koju se procjenjuju svi elementi upravljanja školama.